SERAHSÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Hanefî mezhebinde büyük fıkıh âlimidir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl Serahsî'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Şems-ül-eimme'dir. Türkistan'da yetişen İslâm âlimlerinden olup, 400 (m. 1010) senesinde Serahs'da doğdu. 483 (m. 1090)'de vefât etti. Serahs şehrine izafeten Serahsî denildi. Serahs şehri, Türkmenistan'da Meşhed ile Merv arasında eski bir şehir olup, bugün İran-Rus sınırı üzerindedir.

Ebû Bekr Serahsî, tahsilini Buhârâ'da yaptı. Fıkıh ilmini, zamanının en meşhûr âlimlerinden olan Şems-ül-eimme Ebû Muhammed Abdülazîz bin Ahmed Hulvânî'den öğrendi. Uzun yıllar bu hocasının derslerine devam edip, fıkıh ilminde çok iyi yetişti. Bu zâttan başka, diğer âlimlerden de ders aldı. Devletler hukuku husûsunda âlim ve bu husûsta İmam-ı Muhammed Şeybâni tarafından yazılan eserlerde mütehassıs olan Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Hüseyn'den ve Ebû Hafs Ömer bin Mensûr el-Bezzar'dan ders almıştır.

Serahsî'nin en başta gelen hocası Şems-ül-eimme Hulvânî, Buhârâ'da meşhûr Hanefî mezhebi âlimlerinden idi. İlmiyle, yaşayışıyla, talebe yetiştirmesi ile insanlığa çok hizmet eden bu hocasından sonra onun yerine geçti, ilimdeki üstünlüğünden dolayı Serahsî'ye de Şems-ül-eimme (âlimlerin, imamların güneşi) lakabı verilmiştir. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Serahsî'den de Burhân-ül-eimme Abdülazîz bin Ömer bin Mâze, Mahmûd bin Abdülazîz özcendî, Rüknüddîn Mes'ûd bin Hasen, Osman bin Ali bin Muhammed Beykendî fıkıh ilmini öğrenmişlerdir.

Serahsî hazretleri, kelâm ve münâzara ilminde de âlim olup, çok ibâdet eden zâhid bir zât idi. Ömrü hep ilim öğrenmek, öğretmek ve dîne hizmet etmekle geçmiştir. Bu husûsta çok sıkıntılara katlanmış ve pek mükemmel eserler yazmıştır. Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Kemâl Paşazâde, Serahsî'nin müctehid fil-mezheb tabakasından (Mezhebde müctehid) olduğunu bildirmiştir.

Serahsî'nin hayâtında önemli ve sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönem, on seneden fazla süren hapislik hayâtıdır. Zamanın hakanına nasihat kabilinden söylediği sözler sebebiyle hapse atıldı. Atıldığı hapishânede bir kuyuya kapatıldı. Uzun müddet, hapsedildiği kuyuda bırakıldı. Zemininde oda gibi küçük bir yer bulunan kuyu içinde, hapis iken de ilmî çalışmalarını sürdürdü. Yanında hiçbir kitap yok idi. Fakat o, onikibin cüz kitabı ezberlemişti. Talebelerine, bu kuyuda iken ders verdi. Talebeleri kuyunun başına toplanır, o da aşağıdan onlara ders verirdi. Otuz cildlik "Mebsût" adlı meşhûr eserini, bu hapisliği sırasında, kuyunun içinden dışarıda bulunan talebelerine söylemek sûretiyle yazdırmıştır. Bu kitabı yazdırırken hiçbir kaynağa müracaat etmemiş, hep daha önce öğrenmiş ve ezberlemiş olduğu bilgilere dayanarak yazdırmıştır.

Serahsî hazretleri bir defasında, hapis bulunduğu kuyunun başına gelen talebelerine ders verirken, o gün talebelerinden birinin gelmediğini farkedip sorar, arkadaşlarından biri; "Abdest almaya gitti. Ben de gidecektim, hava soğuk olduğu için abdest almaya gitmekten vaz geçtim" dedi. Bunun üzerine Serahsî hazretleri şöyle dedi: "Allahü teâlâ seni affetsin. Bu kadar soğuk sebebiyle abdest almaktan vazgeçilir mi? Hâlâ hatırımdadır, ben Buhârâ'da talebe iken, birgün ishale tutulmuş, acı çekiyordum. Günde kırk defa kadar helaya gitmeye mecbûr kalıyordum. Her defasında abdesti tazelemek için ırmağa gidiyordum, öyle soğuk idi ki, odama geldiğimde mürekkebi donmuş buluyordum. Sonra mürekkeb kabını bir müddet göğsüme sürüyordum ve göğsümün harareti onu eritince, notlarımı yazmaya devam ediyordum" buyurmuştur.

Hapisliğinin son aylarında, memleket iç savaşlar ile karışmıştı. Tam bu sıralarda, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin devletler umûmî hukuku ile ilgili Siyer-i kebir adlı eserini şerh etmeye başladı. Bu kitabı, devletler hukuku sahasında ilk yazılan eserdir. 480 (m. 1087) senesi 20 Rebî'ül-evvel'de hapisten çıkarıldı. Hapisten çıkarıldıktan bir müddet sonra Fergana'ya gitti. Fergana Emîri, Emîr Hasen kendisini büyük bir memnuniyetle kabûl edip, izzet ve ikramda bulundu. Onu ve talebelerini kendi sarayına alıp, orada çalışmalarını istedi. Bundan sonrada daha önce hapiste iken başlamış olduğu eserleri ve diğer eserlerini yazdırdı, ömrünün son yıllarını Fergana'da geçiren Serahsî hazretleri, orada da âlimler ve halk tarafından çok sevilmiş, önemli mes'eleler için müracaat kaynağı olmuştur.

Eserleri:

1. Kitâb-ül-mebsût: 30 ciltlik meşhûr eseridir. 15 cild ve 10 cild hâlinde iki ayrı baskısı vardır.

Fıkıh ilmine dâirdir. Allâme Tarsûsî, "Serahsî'nîn Mebsût'u öyle bir kitabdır ki, onun muhalifi ile amel edilmez. Ancak ona güvenilir ve onunla fetvâ verilir" demiştir.

2. Eşrât-üs-saât; bu eserini talebeliği sırasında hocası Şems-ül-eimme Hulvânî'nin kıyâmet alâmetleri ile ilgili dersleri sırasında tuttuğu notlardan yazmıştır.

3. Şerhi Ziyâdât-üz-ziyâdât

4. Şerhi Câmi'-ül-kebîr

5. Şerhi Câmi'-üs-sagîr

6. Şerh-ül-muhtasar fil-fıkh

7. Şerhi Siyer-i kebir; İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin Siyer-i kebir adındaki meşhûr eserine yazdığı şerhidir.

Bunu Antepli Muhammed Munîb efendi Türkçeye tercüme etmiş ve 1241'de basılmış olup, cihâda âit ince bilgileri ihtivâ eden büyük bir kitaptır.

8. Muhtasar-ı Tahâvî şerhi

9. Şerhi kitâb-ün-nafakât

10. Şerhi Edeb-ül-kâdî

11. Fevâid-ül-fıkhıyye ve kitâb-ül-hayz Şems-ül-eimme Serahsî hazretleri buyurdu ki: Emr-i ma'rûf (iyiliği emretmek) mutlaka gereklidir. Çünkü münkerden (kötülüklerden) sakınmak, muhakkak lâzımdır. Emr-i ma'rûf da böyledir. Birini terkedince (nehy-i münkeri), diğerini (emr-i ma'rûfu) terk etmek gerekmez."

Şems-ül-eimme Serahsî hazretlerinin, fıkıh usûlüne dâir yazdığı iki cildlik usûl kitabının mukaddimesinden bir bölümün tercümesi şöyledir: "Bize nübüvvet mirasından bahşeden Rabbimize hamd ederiz. Ve O'na şükürler olsun ki, bize doğru, i'tikâda (Ehl-i sünnet i'tikâdına) sâhib olmayı ihsân etti. Bu doğru itikâd herşeyden kıymetli ve kazanılan şeylerin en üstünüdür. Bu i'tikâda sâhib olmak, dünyâda üstün ve kıymetli olan ne varsa, onların hepsinden kat kat kıymetli ve üstündür. Kim bu doğru i'tikâda sâhib olursa, bütün şerefleri ve üstünlükleri toplamış olur. Kim bundan mahrûm olursa, bütün hayırları ve üstünlükleri kendinde toplayan şeyden mahrûm olur. Zayıflar bu doğru i'tikâd ile kuvvetli olur. Şerefler onunla artar. Fakirler onunla zengin olur. Hakîr olanlar, onunla yükselir. Allahü teâlânın rızâsına bu doğru i'tikâdla (Ehl-i sünnet i'tikâdıyla) kavuşulur. Cennet kapıları bu i'tikâda sahip olmakla açılır. Dünyâda ve âhırette üstünlük onunladır. Peygamberler bunun için gönderilmiş olup, onların sonuncusu Seyyid-il-mürselîn İmâm-ül-müttekîn Muhammed sallallahü aleyhi ve alâ âlihittayyibîndir.

Bütün âlimlere göre, doğru i'tikâda sâhib olduktan sonra işlerin en faziletlisi ve en şereflisi, dinde İmâm olan müctehid âlimlere (mezheb imamlarına) uymaktır. Onlar hükümlerin anlaşılması için pekçok çalışanlardır. Helâli ve haramı bilmek, anlamak, ancak onlara uymakla mümkün olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Kime ki hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir" (Bekâra-269) buyurdu. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) ve diğer müfessirler, bu âyet-i kerîmedeki "hikmet" kelimesini, fıkıh ilmi mânasınadır diye tefsîr etmişlerdir. Meâlen "Ey Resûlüm! insanları Kur'ânla, güzel söz (hikmet) ve nasîhatla Rabbinin yoluna (İslama) da'vet et!". (Nahl-125) buyurulan âyet-i kerîmedeki hikmetten murâd da, fıkıh ilminin ve dinin güzelliklerinin beyânı ma'nâsınadır. Peygamberimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar" ve "Câhiliyye devrinde hayırlınız, fıkıh ilmini öğrendiği zaman İslâmiyette de hayırlıdır" buyurdu. Yine Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede, Eshâb-ı Kirâm için meâlen; "Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allahın azâbı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki, Allahın azâbından sakınırlar" (Tevbe-122) buyurdu. Peygamberimiz de (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; "Dinde fıkıh ilmi(öğrenmek) kadar kıymetli

bir ibâdet yoktur. Şeytana karşı bir fakîh, bin âbidden (ibâdet edenden) daha kuvvetlidir” buyurdu.

Fıkıh ilmi çok faziletlidir. Şu kadar var ki, fıkıh ilmi üç şey ile tamâm olur. Biri, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmek, ikincisi, bu bilginin çok sağlam bilinmesidir. Bu da nasslara, dînin kaynaklarına, ma’nâlarıyla birlikte tam olarak vâkıf olmakla mümkündür. Üçüncüsü bildikleriyle amel etmektir. Maksadın tam hâsıl olması, fıkıh ilmine gerçekten sahip olmak, ancak bilinen bu fıkıh ilmiyle amel etmekle mümkün olur. Kim din bilgilerini iyi anlamadan ezberlerse, o anlamayıp rivâyet edenlerdendir. Kim iyi öğrenir de, öğrendikleriyle amel etmezse, o da bir bakımdan fakîhdir, bir bakımdan değildir. Fakat tam öğrenip, anlayan ve bununla amel edenler, Peygamberimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; “Şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir” buyurduğu fıkıh âlimlerindendir. İşte bu vasıf, Mezheb imamlarımızdan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ve talebeleri İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed’in (ve diğer mezheb imamlarının) vasfıdır. Onların böyle olduğunu, onların sözlerini ve hâllerini dikkatle ve insafla düşünenler açıkça anlarlar, işte bu husûs, beni o büyüklerin yazdığı kitapları şerhetmeye, açıklamaya şevketti... Böylece onlara tâbi olup, onlara benzemeyi istedim, işlerin en hayırlısı (onlara) tâbi olmaktır. En şerli iş ise, bid’at çıkarmak ve bid’at işlemektir.

Muvaffakiyet Allahü teâlâdandır. O’na tevekkül ederim. O’na yalvarırım, O’nun dînine sarılırım, O’na boyun eğerim, O’nun güç vermesiyle kuvvet bulurum. Kim O’nun dinine uyarsa, hayırlara ve saadete kavuşur.”

İmâm-ı Serahsî, “Mebsût” adlı eserinin mukaddimesinde buyuruyor ki:

“Fıkıh ilmini tasnif ve kollarına ilk defa ayıran, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe ve etrâfında toplanan eshâbıdır. Talebelerinden İmâm-ı Ebû Yûsuf ahbâr ilminde en önde gelen idi. Talebesi Hasen bin Ziyâd el-Lü’ lûî de suâl ve tefri’ ilminde en önde gelen idi. İmâm-ı Züfer ve diğer talebelerinin herbiri, bir ilim dalında en önde gelen idi.

İmâm-ı a’zam’ hazretleri Eshâb-ı Kirâmın devrinde doğmuş ve Ebü’t-Tufeyl Âmir bin Vasile, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Hayr Zebîdî’yi (r.anhüm) görmüş idi. Tabiîn zamanında yetişti ve tahsil gördü, fıkıh öğrendi, fetvâ verdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki; “Ümmetimin en hayırlı, en üstünleri, zamanında bulunanlardır. Onlardan sonra, en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra, öyle insanlar gelir ki, istenmeden şâhidlik ederler ve emîn olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler. Keyflerine, şehvetlerine düşkün olurlar.”

Fıkıh ilminin dörtte üçü İmâm-ı a’zama âit olup, kalan dörtte biri ise bütün insanlara âittir. Bu nasıl olur? diye soran birine, İbn-i Süreyc şöyle cevap verir: “Fıkıh, suâl ve cevaptan ibârettir. Suâl sormayı ilk defa o va’z ettiğine göre, ilmin yarısını böylece uhdesine aldı. Geri kalan cevapların yarısını isâbet ettikleri, kalan yarısını da isâbet etmedikleri olarak alırsak, fıkıh ilminin dörtte üçü ona âit olur.”

İmâm-ı a’zamın tedvin etmiş olduğu bu fıkıh ilmini, fıkıh kitablarına geçiren İmâm-ı Muhammed Şeybânî olmuş ve “Mebsût” adlı eserini Hâkim-i Şehîd kısaltmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 158, 159
2) Cevâhir-ül-mudiyye v. 119, a-b
3) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde). sh. 75, 76
4) Usûl-ü Serahsi sh. 4, 5, 9, 10, 11
5) Arabca Siyer-i kebir mukaddimesi ve metni
6) Tâc-üt-terâcim v. 165, a
7) Kâmûs-ül-a’lâm, cild-4, sh. 2550
8) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 267
9) El-A’lâm cild-5, sh. 315
10) Mebsût